

FIGYELŐ

Bach-verseny az evangélikus középiskolákban

2000-ben Bach születésének 315., halálának 250. évfordulóját ünnepeljük. Ez adta az ötletet ahhoz, hogy Bach műveltségi versenyt szervezzünk a magyarországi evangélikus középiskolák között.

A versenyben 14-18 éves fiatalok részvételére számítottunk. Persze az ennél fiatalabbak is jelentkezhettek, de ők is ugyanolyan feltételekkel vettek részt a versenyen. A csapatok létszáma 4 fő volt. A két forduló közül az első (írásbeli) számított elődöntőnek, a második (szóbeli) pedig döntőnek. Nevezni az első forduló feladatainak beküldésével lehetett.

Az anyag kiválasztását, a kérdések összeállítását a zsűri végezte. A zsűri tagjai: Batta András zenetörténész, Zászkaliczky Tamás orgonaművész, Kamp Salamon karnagy és Farkas Zoltán zenetörténész. A verseny szervezője a Budapesti Evangélikus Gimnázium volt.

Mi volt a célunk?

Legitkosabb vágyaink szerint ez a verseny méltó utódja lett volna a régi rádiós műveltségi versenyeknek (Országos Zenei Műveltségi Verseny). Ezek a versenyek annak idején a gimnazista ifjúságot évente egy-egy Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny-szintű feladat elé állították, amelyben eleinte három, később négy fős csapatok, majd az ezekből kiválasztott egyéni versenyzők szerepelhettek. Az akkori versenyek értékét jól mutatja, hogy nem egy diák, egyéni győztes kapott meghívást a Zeneművészeti Főiskola Zenetudományi Tanszakára. Bár akkor más világ volt – a televízió helyett a rádió dominált – az egész ország izgult a gimnazistákért.

Azt gondoltuk, hogy bár az evangélikus egyháznak csak 10 gimnáziuma van, ezek az ország majd minden területét képviselik, azért az érdeklődés hasonló lesz. Bízunk abban is, hogy minden iskolában akad négy-öt olyan diák, aki a többiektől esetleg eltérően

a klasszikus zene iránt mélyen elkötelezett. Mindannyian ismerjük ennek a korosztálynak azt a tulajdonságát, hogy azokra a dolgokra, amelyeket megkedvel, hihetetlen energiákat tud felszabadítani.

Azok a diákok, akik egy ilyen versenyt végigtanulnak, feltétlenül megérik az iskola és a társadalom „tananyaga” közti furcsa eltérést. A mai iskola ugyanis – sajnos – erősebben készít fel az egyes szakmák tudásanyagára, mint a kulturált élet és a *hitélet* teljességére.

Ugy hiszem, azt manapság nem kell magyaráznunk senkinek, hogy a zene (a zenei kultúra) mennyivel fontosabb annál, mint ahogy azt az óraszámokban képviselt jelentősége mutatja. (A NAT újabbban 3. gimnáziumban már nem javasolja, s addig is – 6 éves kortól kezdve – mindössze heti egy órában!)

Különösen fontosnak tartottuk evangélikus ifjúságunknak meghirdetni ezt a versenyt.

Azt is meg kell említenünk, hogy a verseny – célkitűzései alapján is bevallottan – nem a köznevelés *tárgykörébe* tartozott. Az általános iskolai és a gimnáziumi énekkortás alapfoglalkozás hovatovább amúgy is a „tanuljunk könnyen, gyorsan...” stílusát követi, amelyben a zenetanuló, otthon magukba magas zenei kultúrát szívó diákjaink gyakran fulladoznak. Ez már az a generáció, amelytől az egyházi iskolában leérettségizve nemcsak azt várjuk el, hogy vegyen részt egyháza (kulturális) életében, hanem esetleg azt is, hogy *mutasson fel, termeljen ki magából* olyan fiatal felnőtt gárdát, akik lelkészként, felügyelőként, presbiterként, egyházunk, gyülekezeteink vezetői lehetnek szellemiségükben.

A versenyt 1999. október 13-án hirdettük meg. Ekkorra adta meg a zsűri a kötelező irodalmat: olvasmányokat, zenehallgatási anyagot (8 kantáta, 3 oratórium, orgona- és zongoraművek, kamarazene és versenyművek: több, mint 250 tétel, egyfolytában hall-

gatva majdnem 24 órányi zene, s a hozzá kapcsolódó elméleti ismeretek. Ilyen mennyiségű Bach-zene és -irodalom alapos ismerete bármely zenészünknek is csak dicséretére válnék.) Akkor még úgy tudtuk, hogy a zsűri az első fordulóban zenefelismerési feladatokat is fog adni, és a kérdéseket kezeltán küldi el. A dolog egyszerűsödött azzal, hogy csak írásbeli kérdéseket kaptunk, s ezeket – némi késéssel – január 9-én minden evangélikus gimnáziumba postázhattuk.

A megadott témák – melyek közül egyet kellett kidolgozni – a következők voltak:

1. Szöveg és zene kapcsolata a megadott kantátákban (egy vagy több mű ismertetése);
2. Bach és a korálok (példák: korálfeldolgozásra, – vokális és hangszeres zenében egyaránt – a megadott anyagból);
3. A Clavier Übung III. kötetének bemutatása, jellemzése;
4. A szvit-forma Bach szülő és zenekari hangszeres zenéjében (ciklus, táncok, nemzeti karakterek stb.).

A kidolgozásra négy hét állt rendelkezésre. A nagy várakozások ellenére mindössze öt dolgozat érkezett. A zsűri – látván, hogy az első forduló elbírálásakor nem az a feladata, hogy kiválassza a döntőbe jutó csapatokat, hiszen ilyen alacsony létszám mellett ez nem lett volna szerencsés – úgy döntött, hogy a döntőben a kérdésekkel – a mezőny „széthúzását” fogja megcélozni. A beérkezett dolgozatokat a döntő alkalmával külön értékelték és jutalmazták. Ennek során nem a győztes kaptak a legjobb értékelést. Két dolgozatot díjaztak: az egyikben a zenei elemzés minőségét értékelték, a másikkal kapcsolatban azt emelték ki, hogy Bachot mint hitvallót mutatta meg.

A döntőre március 11-én, szombaton került sor a Fasori Gimnázium dísztermében. Ez az esemény a Gimnázium újraindításának 10 éves évfordulóját ünneplő eseménysorozat megnyitó alkalmá volt, amelyet dr. Tárnok Dezső igazgató nyitott meg. Szívet melengető volt látni és hallani, ahogy az összegyűlt közönség az „Erős vár...”-at (természetesen Bach feldolgozásában) a kiosztott lapokról első látásra négy szólamban énekelte el. Annak ellenére nem voltunk kevesen, hogy aznap délelőtt sok párhuzamos rendezvény folyt Egyházunkban, amely miatt olyanok is elmaradtak a közönségből, akik szívesen meghallgatták volna a versenyt. A döntő összeállítását, sőt levezetését is a zsűri teljesen magára vállalta. A kétórás

verseny a zsűri elképzeléseinek megfelelően alakult, és a közönségnek is szórakoztató volt. Pedagógiailag is nagyon ügyesen változtatták a zenefelismerési villámkérdéseket a nehezebb, és átfogó tudást felmérő feladatokkal, sőt a végén még egy kis tréfás fejtőre is sor került. Voltak olyan diákok, akik így is kevesellték a kérdéseket, szívesen játszottak volna még tovább. Öröm volt látni, hogy a versenyen milyen jól érezték magukat a diákok és a zsűritagok. Kölcsonösen tudtak egymástól olyat kérdezni, amely fejlődést okozott. Jó volt körünkben tudni a betegségből éppen felépült Trajtler Gábort és az egyik kötelező irodalom szerzőjét, Gáncs Aladárt is. A döntőt az eredményhirdetés után a „Mit Isten tesz, majd jó nekem...” kezdetű korál Bach-feldolgozásának eléneklésével zártuk.

Köszönetet mondunk a méltó díjakért a Magyarországi Evangélikus Egyháznak, amelynek segítségével 278 (!) CD-t oszthattunk ki a diákoknak és a Kőnemann kiadónak, amely értékes kottákkal jutalmazta a jól sikerült dolgozatokat, és a zsűrinek, amely a több hónapos munkát a diákokéval vetekedő lelkesedéssel végezte.

Mi lesz jövőre?

Az lenne a legszebb, ha ez a versenytípus meggyökerezne az evangélikus gimnáziumokban, és rendszeresen lehetőséget adna a diákoknak az ilyen stílusú megmérettetésre.

Különösen szerencsésnek tartom ezt a versenytípust azért, mert korai hangszer és szolfézsstanulás nélkül is neki lehet indulni. Nagyon sok gyerekről tudunk, aki vonzódná ugyan a klasszikus zenéléshez, de hiányos zenei taníttatása miatt bátortalan, gátlásos.

Jó lenne az is, ha a versenyeket sorra más-más iskola rendezné meg: egyrészt, hogy ennek terhe ne mindig ugyanazt az iskolát nyomja, másrészt ez segítené az iskolák egymás közti jobb megismerését, az erősebb kapcsolattartást. A verseny 'minőségbiztosítását' összeállítani nem túl nagy feladat így az első verseny után, tehát a szervező gimnázium csapatának a versenyben való „tisztá” szereplését igen nagy mértékben biztosítani lehet, a fennmaradó minimális rést pedig bőven kitölti a „közmondásos” tanári lelkiismeretesség, amelyet minden kollégánkban ott érzek.

Egy ilyen versenysorozat hosszabb távra szóló megtervezése talán megérdemelne egy szakmai munkaközösségi megbeszélést is.

Nováky Andrea

A protestantizmus Közép-Kelet-Európában Konferencia-beszámoló

1999. április 28. – május 2. között Debrecenben rendezték meg az európai protestáns múzeumok éves konferenciáját¹ „*A protestantizmus Közép-Kelet-Európában*” címmel. A rendezvény alcíme: „*A múzeum, mint egy régió kultúrájának és vallásosságának letéteményese.*” A javarészt francia protestánsokat, részben német evangélikusokat és olasz valdenseket tömörítő szervezet minden második évben külföldön tartja éves összejövetelét. A XIV. találkozó mind szervezésében, mind előadásainak színvonalában kiemelte a kiemelkedő jelzöt. A szervezés, a program összeállítása és pontossága nagyon hozzájárult a rendezvény sikeréhez. Elsősorban az összejövetelnek helyet biztosító Debrecen református gyűjteményi igazgatójának, Gáborjáni Szabó Botondnak és Czenthe Miklósnak, a budapesti Evangélikus Országos Levéltár igazgatójának köszönhetően gazdag és részletekbe menően jól megszervezett, nívós program várta a résztvevőket.

Az első nap előadásai a protestantizmus történetét járták körül. Gáborjáni Szabó Botond „*Debrecen városa és a református kollégium*” című exozvejában felvázolta a város szerepét a reformációban és a magyar történelemben. A hatásos francia nyelvű beszámoló után a résztvevők megtekintették a könyvtár, a múzeum és a levéltár gyűjteményeit. Délután Kiss Gy. Csaba budapesti történészprofesszor „*A protestantizmus Kelet-Közép-Európában*” címmel tartott előadást, amelyben a régió sajátos helyzetet elemezve a XVI. századtól napjainkig kiemelte a hasonlóságokat és az eltéréseket Európa nyugati és keleti része között. Nagy hangsúlyt fektetett a reformáció és a nemzeti kultúrák kapcsolatának taglalására, a protestantizmus és a nemzeti identitás összefonódásának kérdésére.

Ezt követően Sipos Gábor, az erdélyi református egyházkerület levéltárosa tartotta meg német nyelvű beszámolóját „*Etnikai és vallási kérdések kapcsolatrendszer a Kárpát-medencében*” címmel. Az érdekes előadás hosszasan elemezte a különböző vallások és a Kárpát-medencei etnikumok kapcsolatát a történelmi változások tükrében. Kiemelte annak a fontosságát, hogy ez a terület mindig is határa és találkozópontra volt a keleti és a nyugati kereszténységnek.

A nap utolsó előadását Fabiny Tibor egyháztörténész professzor, az Evangélikus Országos Múzeum igazgatója tartotta „*A protestánsok szerepe az 1848-as szabadságharcban*”

címmel. Előadásában rámutatott, hogy a protestánsok kiemelkedő szerepet játszottak a szabadságharc idején. Az utóbbi fél évezred során a protestánsok vallásszabadsága mindig erősen kötődött a nemzet szabadságához. Felhívta a résztvevők figyelmét arra, hogy szabadságharcaink bukása mindig együtt járt a protestáns egyházak elnyomásával. Végül beszédét azzal zárta, hogy noha ezek a küzdelmek a XVII. századtól 1956-ig mindig vesztesek voltak, az elvetett mag mégsem volt hiábavaló és a magyar protestantizmus hittel és reménységgel néz a jövő felé.

A debreceni konferencia másik nagy újdonsága volt, hogy a szervezet 14 évi fennállása óta először kerülhetett sor a művészetek és a protestantizmus kapcsolatának tárgyalására. Maga a téma, főleg református körökben, sokáig sokat kerülgetett tabunak számított. A második nap előadásait már csak ezért is nagy érdeklődés kísérte. A képekkel, zenei kísérettel megtartott beszámolók a magyarországi példák segítségével tárgyalták a protestantizmus és a képzőművészetek, a protestantizmus és az építészet valamint a protestantizmus és a zene kapcsolatát és tárták fel annak gazdagságát. Először Harmati Béla László, az Evangélikus Országos Múzeum művészettörténésze tartott előadást „*A protestantizmus és a művészetek*” címmel. Hangsúlyozta, hogy a reformáció nem a művészetek elvetéséről szolt és szolt még ma is, hanem a templombelsőben játszott szerepüknek radikális megváltozásáról. Felhívta a figyelmet arra, hogy ez a kapcsolat országoként és régióként eltérő sajátosságokat mutat, majd rámutatott a magyarországi protestantizmus színességére (magyar, német, szlovák vonások) és a protestáns művészet alakulására a reneszánsz és a barokk alatt. Végül visszatérve a bevezető kérdéshez, kifejtette, hogy ha nem is lehet specifikusan protestáns művészetéről beszélni, de a művészetek protestáns megközelítéséről annál is inkább.

Ezt követően Krähling János, a budapesti Műszaki Egyetem docense tartott előadást „*Európai hatások és regionális fejlődés a protestáns templomépítészetben*” címmel. A történelmi gyökerek felvázolása után, érdekes példákkal alátámasztva mutatta be a hazánkban kialakult négy főbb épületípust. A két diavetítő segítségével illusztrált, példák egész sorát felvonultató beszámoló hatásosan érvelt a különböző nyugati hatások jelenléte mellett, nem mellőzve a hazai sajátosságokat sem.

Az utolsó előadást ezen a napon Karasszon Dezső a debreceni Liszt Ferenc Zeneakadémia professzora tartotta „A protestantizmus és a zene” címmel. Mondandóját nagyon hatásosan énekkar segítségével illusztrálta és elemezte a különböző változatokat. Másnap a debreceni KANTUS kórusának minden Debrecenben fellelhető hangfelvétele elfogyott.

A nívós debreceni programot, melyet koncert és városnézés zárt, harmadnap egy nagy kirándulás egészítette ki (Hortobágy, Sáropatak – kollégium, könyvtár és múzeum, Tokaj). Az utolsó napon a Debrecen-Nagyerdő templombeli közös istentiszteletet követően Budapesten került sor az evangélikus könyvtár, levéltár és múzeum megtekintésére, valamint a Ráday Gyűjtemény budapesti központjának meglátogatására.

A konferencia-értesítőben közölt reakciók, újságcikkek és beszámolók alapján egyértelműen nagyon sikeresen zárult ez az összejövetel, mely méltó választ adott a legigényesebb elvárásoknak is. A francia nyelvű értesítő megtekinthető az Evangélikus Könyvtár olvasótermében.

Harmati Béla László

Jegyzet

1. A sorban ez a XIV. konferencia, a kilencedik külföldi rendezvény és az első kelet-európai találkozó.

Mit jelent evangélikus kereszténynek lenni?

Remélem, hogy ez a kérdés a többség számára költői, mégis a 2000. év, a szentév és a millenniumi ünnepek követelik tőlünk a választ. Változó világunk, átmenetinek tartott korszakunk az ezredforduló és a wittenbergi reformáció közel ötszáz éves története – függetlenül attól, hogy akarjuk vagy sem –, középpontba állítja a tudatos, elkötelezett keresztény élet kérdését.

„Mit jelent evangélikusnak, vagy más nével ‘lutheránusnak’ lenni?” – teszi fel a kérdést Eric W. Gritsch „Lutheranizmus” című, Böröcz Enikő fordításában most magyarul is megjelent könyvében úgy, hogy ezt a kérdést egyáltalán tekinti költőinek, mert így folytatja: „A legtöbb lutheránus azonban zavarban van történelmi gyökereit, hitelti állításait és erkölcsi útmutatásait illetően.” (9. o.) Örülhetünk tehát, hogy a Magyarországi Luther Szövetség a „Magyar Luther könyvek” sorozatában hetedik kötetként ezt a művet kiadta. Segítségünkre lehet a jubileumi év során evangélikus keresztény létünk végiggondolásában, hiszen a szerző éppen ehhez szánta „iránytűnek” munkáját, ahogy ez az alcimből is kiderül: „Bevezetés az evangélikusság történetébe és tanításába”. Ha pedig ez az eszmélődés nem nosztalgizághoz vezet bennünket, hanem segít előre tekinteni az új évszázad, az új évezred feladatai felé, ahogy ezt Jézus Krisztus missziói parancsában (Mt 28,18.kk.) szívünkre helyezi és lelkünkre köti, akkor Gritsch professzor már azzal is segítségünkre van, ahogy az evangélikusok küldetését kijelöli a világkereszténység történetében és közösségében: „A lutheranizmus az egyetemes egyházon belüli reformmozgalom volt, amelyet az a szándék vezetett, hogy a figyelmet újból a keresztyén hit lényegére irányítsa. (...) Eb-

ben az értelemben a lutheranizmus az egyszínűség helyett arra az egységre törekszik, amely a kiengesztelődött különbözőségben valósul meg” (7. o.). Így nemcsak evangélikus keresztény eszmélésünkhöz nyújt segítséget, hanem a korunk divatjához idomul, egyoldalúan kiemelt ökumenizmus helyett harmóniát teremt a világtörténelem útján vándorló kereszténység szükségszerűen jelentkező confessionális és ökumenikus jellege között.

A bevezetésben a szerző röviden említi a „lutheránus” megjelölés kialakulását, ahogy ez a kezdeti hitviták tüzeiben felvillant, először 1519-ben, az akkori katolikus ellenfél szóhasználatában (9. o., v. ö. 137. o.). A későbbiekben igyekszik támpontot nyújtani ahhoz, hogy akkor mégis miért éppen „evangélikus” (137. o.), amikor napjainkban akarják ezt a fogalmat egyszerűen beolvasztani az „evangelical” és „evangéliumi” kifejezésekbe, viszont maga a mű – különösen magyar fordításban – a szinonimaként használt „lutheránus” és „evangélikus” szavak tartalmát fejt ki úgy, hogy azokat mindenki, elsősorban ma élő evangélikusok, a maguk és mások számára értelmezhessek a kor kihívásai, történelmi folyamatai, társadalmi kérdései, kavargó vallási és szellemi áramlatai közepe (9. o.).

A könyv tíz fejezete két nagy egységre tagolódik.

Az első főrész (Örökség, 11-102. o.) az evangélikus egyház történetét mutatja be Luther Márton életétől az LVSZ munkálkodásáig, egészen a világszövetség 1990-ben, Curitibában (Brazília) tartott világggyűléséig. A rövid történelmi áttekintéshez az útmutatást éppen a reformáció gondolata adja: „az egyház ‘mindig megújulásra szorul’ (ecclesia

semper reformanda)" (35. o.). A reformátor életén keresztül elsősorban az állandó megújulás forrását tárja fel abban, hogy újra felfedezte, amit sokáig nem vettek figyelembe: „az ember hit által békül meg Istennel, erkölcsi erőfeszítések helyett. (...) és ennek a hitnek tárgya Jézus Krisztus”. Továbbá az egyház tanítása akkor helyes, ha az „Krisztusra mutat, mint kívülről jövő erőre.” (15. o.) Luther Pál apostoltól vette át, hogy tanítását a megfeszített és feltámadott Jézus Krisztusra összpontosítsa (Hab. 2,4 Rm 1,17. Gal 4,4-6). Ezért nagyon helyesen emeli ki Gritsch professzor, hogy Luther szándéka az egyház megreformálása s nem új felekezet létrehozása. Viszont a reformáció második szakasza éppen azt mutatja meg, hogy a 16. században az egyház megújulása helyett új egyháztest formálódott, amelynek hitvallásait az 1580-ban összeállított Konkordia Könyv tartalmazta. Ettől kezdve beszélhetünk tulajdonképpeni evangélikus egyháztörténetről, különálló, új, keresztény felekezetről. Ettől kezdve a könyv magára az evangélikus egyházra alkalmazza a reformáció szükségességének reformatori mércéjét, hitvallásainak segítségével: „mi lett a sorsa a Konkordia Könyvben összefoglalt eredeti evangélikus hitelvi állításoknak.” (9. o.)

A történelmi folyamat további tagolását indokolják a világtörténelmi folyamatok: humanizmus, ellenreformáció, vallásháborúk, felvilágosodás, forradalmak, ipari forradalom, a 19. és 20. század, de ennél is fontosabbak azok az egyházon belüli folyamatok, amelyeket a Krisztus-központú hit alakított ki és az evangélikus egyháztörténet egy-egy korszakát határozták meg. Így az ortodoxia és pietizmus, szinkretizmus és racionalizmus, bel- és külmisszió, evangélizáció és ébredési mozgalmak, gyakorlati kereszténység és ökumené folyamatok, valamint a hitvalló egyházi mozgalmak.

Külön érdeme, hogy nagyon plasztikusan mutatja be a filozófiai hatásokat, mindenki számára hasznos áttekintést nyújt a 19. században jelentkező teológiai irányzatokról és máig tartó hatásokról. Talán eddig ilyen röviden, mégis megfelelő részletességgel és világos áttekintéssel nem mutatták be a misszióon keresztül megalakult és az új világban, főleg az USA-ban létrejött evangélikus egyházat. A történelmi összefoglalást a hatodik, „A világlutheranizmus” című fejezet zárja.

A könyv második főrésze („Kihívás”, 103-147. o.) az evangélikus egyház tanításának összefoglaló ismertetése, ami egyben a négy utolsó fejezet.

A hetedik fejezet tartalmazza „Az Istenről szóló helyes beszédet”, amely nem lehet más, mint Krisztus-központú (105. o.), és mint ilyen „biblikus Isten-beszéd”, alapja

pedig „az elrejtőzködő és magát kinyilatkoztató Isten titka” (115. o.). Különbséget tesz a törvény és evangélium között (109-112. o.). Az „Embert Isten előtt a Jézus Krisztusba vetett hit teszi igazgá”, v. ö. Rm 3,28. 4,25. és 10,17. (113. o.).

A nyolcadik fejezet a földi életet mutatja be keresztény szemmel. A történelem Isten „álarca” (116. o.). A keresztény ember, aki egyszerre igaz és bűnös („simul justus et peccator”, 117. o.), Isten kormányzása alatt él, mégpedig két birodalomban: „a törvényben, amely rendet követel, és az evangéliumban, amely új teremést ígér” (118. o.). A Szentléleknek állandóan kell bennünk munkálkodnia az ige által, naponként adva bűnbocsánatot. „Az egyház ismertetőjelei között ott van a szenvedés, csakúgy, mint az istentisztelet, a szolgálat, és a szeretet.” (118. o.) Az egyház küldetése az evangélium hirdetése, ez minden keresztény feladata (124-126. o.).

A kilencedik fejezet a küldetésre való felkészítésről szól az istentisztelet, a nevelés és etika vonatkozásában. Az utolsó fejezet az egyház láthatatlan egységéről szól a tiszta igében és a szentségek helyes kiszolgáltatásában, hitük megváltásában és az emberi rendelkezések különbözőségében.

A könyvet minden evangélikus kereszténynek ajánlhatom tájékozódáshoz és eszmélődéshez. De ajánlhatom mindenkinek, aki az evangélikus kereszténységről átfogó és megbízható képet akar alkotni magának. Azok számára, akik részletesebben akarnak a témával foglalkozni, nagy segítség lehet a kötetben található szakirodalmi jegyzék (156-169. o.).

A könyv az egyház, illetve gyülekezet építéséhez gyakorlati útmutatást is ad (133. o.), végiggondolása nagyon gyümölcsöző lehet, ajánlom tehát az evangélikus presbitereknek és zsinati tagoknak áttanulmányozásra, beleértve a lelkészeket és teológusokat is.

Tartalmát ifjúsági és gyülekezeti bibliáórák akár tematikusan is feldolgozhatják szeptembertől szentháromságünnepig (2001. június 10-ig).

1957-ben kezdték meg az evangélikus hitvallások magyar nyelvű kiadását (a Konkordia Könyv formájában) és megjelent eddig két kötet. Még mindig bizonytalan a kiadások folytatása. Gritsch professzor könyvében rövid bevezetés olvasható az evangélikus hitvallásokba (151-155. o.).

Ha csak az utolsó évtizedet tekintjük át, kiderül, hogy egyetlen átfogó munka sem jelent meg magyarul az evangélikus egyház történetéről. Még ha rövid összefoglalásnak is szánta jelen munkáját a szerző, hézagpótló történelmi munkának tekinthetjük.

Valamivel jobb a helyzet az evangélikus tanítás ismertetése területén. Az elmúlt év-

tizedben Karner Károly, Sólyom Jenő és fordításban Gottfried Voight professzorok munkái jelentek meg. Mégsem teszik feleslegessé ennek a könyvnek az elolvasását, amely utolsó lehetőségként akar felrázni bennünket az elillanó második évezred végén.

A könyv szerzőjéről külön is szerettem volna ismertetet adni, amiről sajnálattal le

kell mondanom és marad az, amit Eric W. Gritsch professzor magáról és velünk való kapcsolatáról mond el könyve elején. (Eric W. Gritsch: *Lutheranizmus*. Fordította Böröcz Enikő. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest, 2000. Ara: 700,- Ft.)

Rözse István

Későn – mégse késve

„Isten iskolájában” – Balikó Zoltán pécsi igehirdetéseiből – 1979-1992

Mindössze 12 év folyamán elhangzott igehirdetéseiből válogatott 170 beszédet közöl a szép kiállítású, 776 oldal terjedelmű kötet. Későn, 1999 adventjén jelent meg, Balikó Zoltán lelkésszé szentelése után 60 évvel. Mégse késve, ugyanis jó időben érkezett értékes ajándék. Próbás évek múltán, súlyos betegségből felépülve vehette kezébe prédikációs kötetét, címlapján azzal az oltárral, amely előtt vasárnapról vasárnapra állhatott. Megkérdezhetjük: ki a megajándékozott? Balikó Zoltán? vagy pécsi gyülekezte? a „tanítványok”, a Pécsi Evangélikus Gyülekezet Asszonyköre, amely „belső indítást érezve” közreadta, amit évtizedek óta Isten iskolájában tanult szeretett lelkipásztorától? Elmondhatjuk: a testes kötetrel a pécsi gyülekezet, annak tartalmával pedig Balikó Zoltán egész hazai egyházunkat milleniumi ajándékban részesítette.

Miként történt a válogatás? A tizenkét soros rövid ajánlásból néhány mondat felel a kérdésre: „A régebbi években kezdtára került igehirdetésekből azokat írtuk le válogatás és változtatás nélkül, egyszerű módon, ami elhangzott. Életünk sok éve azt bizonyítja, érdemes volt tanulni és igyekezve követni minden mondatát. Megtanultunk mindent Isten kezéből venni és mindent Isten kezébe letenni.”

Balikó Zoltán még teológiai hallgató volt, amikor a hallgatóság ifjúsági köre Urbán Ernő szerkesztésében kiadta „Az Ige szolgálata” címen a Barth Károlyal szoros barátságban együttműködő bázei lelkész, Eduard Thurneysen homiletikai előadásait. Tőle tanulta az alapige komolyanvételét, a Jézus Krisztus követésére elkötelező evangéliumhirdetés primátusát, és a gyülekezet felé fordulás jelentőségét. Döntően mégis az egyházunkban kibontakozó evangelizáció és ébredési mozgalom formálta igehirdetői arculatát.

Neve akkor vált országosan ismertté, amikor a második világháború után gyülekezteinket felüldítette és termékenyítette az

evangélium áldást hozó, hitébresztő szolgálata. Alig akadt gyülekezetünk, ahol néhány napos, sőt egész hetes evangelizációra nem került volna sor. Gyakran kérték ilyen szolgálatra őt is. Hitébresztő igehirdetéseit sokan hallgatták nyári konferenciáinkon, Gyenesdiáson, Fóton és más egyházi központokban. A háborús összeomlás légköre kétségtelenül elősegítette az ébredés kibontakozását. Kezdete azonban az első világháború utáni évekre nyúlik vissza, név szerint a fiatalon elhunyt Gáncs Aladár és Túróczy Zoltán evangéliumhirdető szolgálatára. Szolgálatuk hatása több lelkésznevezdek igehirdetésében érvényesült. Az ébredés hatékonyságát fokozták finnországi kapcsolataink.

A Suomiból hazatérő Csepregi Béla révén a belső békesség, a bűnbocsánat és a feloldozás hirdetésének hangsúlyozása sajátos színnel gazdagította Jézus Krisztus megtérésre hívó szavának szolgálatát. Ez a sajátos szín és gazdagodás Balikó Zoltán igehirdetéseiben is erőteljesen érvényesül. Egyik pünkösdi beszédében Jn 14, 23-27 alapján a Szentlélek ajándékait sorolja fel, így a békességet is. Hangsúlyozza, mennyire más békességben részesít Jézus, mint a világ. „Az Ő akaratára: a lelkiismeret csendje, amikor az ember szívéből minden bizonytalanság eltűnik.” Példaképpen Ordass Lajos püspök koncepcióos pere itélethirdetés után elmondott bizonyágtételét említi. Jóval a rendszerváltozás előtt, 1983-ban.

Egy nem régen vele folytatott interjúból tudjuk, miként tapasztalta maga is ezt a belső békességet, amikor fiatalon, ózdi gyülekezetéből és esperesi tiszteből egy ünnepi felszólalása kapcsán elmozdították. 1956. szeptember 30-án ugyan rehabilitálták, de a forradalom után ismét kétségessé vált egész egzisztenciája. „Mégis nagyszerű korszak következett reám” – mondta interjújában. Káldy Zoltán püspök kérésére és hatékony közreműködésével elfogadta a pécsi gyülekezet meghívását. Megszerették. Mégse ment

minden simán. Akadtak besúgók. A hatvanas évek során sokszor úgy érezte: nem bírom. Mégis így emlékezik vissza: „... ez a küzdelmes néhány év alapvető leckére tanított meg. Nem veszíthetem el az Uramba vetett hitemet, de el se bízokodhatok, amikor fordul a kocka.” – Ismét néhány mondat egy Mt 20, 20-28 alapján ezzel a meghökkentő címmel közölt igehirdetésből: „Jézus úgy Úr, hogy szolgál.” – „A megtérés azt jelenti, nagyon közel jutni Jézushoz, aki most feltárja, mit jelent számára az a pohár, amit ki kell innia, pécsi oltárképünk erről beszél... Elmondja, hogy Ő úgy Úr, hogy az utolsó helyre áll. Ő úgy uralkodik, hogy rabszolgasorsot vállal. Ez nem fér a mi megszokott hétköznapi gondolkodásunkba. Mi azt mondjuk, vannak urak, nem kevesen, egyre gazdagabbak, egyre inkább a milliomos táborba növelve. Van egyre növekvő, rengeteg kicsi ember, egyre szegényebbek, nyomorultabbak, a szolgák. De hogy a kettőt egyetlen egy személy egyesítse, az számunkra felfoghatatlan...” Ezt a prédikációját jóval Káldy püspök halála után, 1992 böjtjében mondta.

Az eltérő időpontokban tartott igehirdetésekből idézett mondatok elgondolkoztatók. Az egész prédikációs kötet két dologról tanúskodik. 1. A pártállam sokféleképpen tudta korlátozni az egyház életét, Isten igéjét mégsem tudta bilincsbe verni, mert a Lélek szabad és ahol az Istennek Lelke, ott szabadság van. A „másképpen gondolkodó”. Balikó Zoltán nem akárhol, hanem Pécsen, Káldy Zoltán utódaként 1983 pünkösdjén Ordass Lajos példájának említésével adott tanítást a „belső békességről”, a „lelkiismeret csendjéről”, amikor a Lélek ajándékképpen „az ember szívéből minden bizonytalanság eltűnik”. Nem lett emiatt semmi baja. Helyén maradt. – Amit helyesnek ismert fel a sokat kárhozható és egykor sokak által szajkózott „diakóniai teológiából”, azt Káldy Zoltán halála után nem félt szajkózásméntesen, az 1992-es viszonyokra vonatkoztatva értékesíteni. „Jézus úgy Úr, hogy szolgál” témájú igehirdetésében. Múltunkat nem megtagadva, hanem meghaladva lehet csak továbblépni.

Sokszor bíralták az evangelizátorok munkáját és személyét is. Balikó Zoltánét is. Erdemes ezért „Isten iskolájában” elhangzott prédikációinak saját vonásaira figyelniük.

1. Egy időben, a romantika hatására a szószéken szolgáló lelkészt olyan költői képességekkel felruházott előadóművésznek tekintették, aki a Biblia segítségével, mintegy varázsvesszővel az emberi lélek mélyén szunnyadó vallásos érzést, az Istentől való függés érzetét elővarázsolja és művészi formába önti. Olykor megpró-

bálták, talán megpróbálják ma is Balikó Zoltán evangelizáló igehirdetését ilyen felfogásban értelmezni. Nem véletlenül, mert valóban felruházta őt Isten az előadói, „szónoki” készség jó adományával. Mégis tévesen, mert ezt a készségét: a gesztust, a lélek mélyére látó éles tekintetet, egész személyének szuggesztivitását is ideértve, az evangélium hatalma alá rendelte és annak szolgálatába állította.

2. Egy másik sajátossága a lelkipásztori vonás. Nem az egyházzal beszél, hanem az egyházban. A gyülekezethez szól, de mindig az egyes embert szólítja meg. Ez nem jelenti az evangélium tartalmának szűkítését. Az egész embert szólítja meg, magával hozza kora társadalmának általa megélt hétköznapijait, s minden személyes gondját. Elődjétől eltérően tudatosan kerüli, hogy a kor nagy kérdéseivel prófétai megvilágításban, útbágyító módon foglalkozzék. Erre személyes okai is voltak. Mégse hirdetett „csonk evangéliumot”. Igehirdetésében a kor társadalmi problémái felszínre kerültek, de úgy, ahogyan azokat az egyes ember személyesen élte meg a hétköznapi mikrotörténelmében.

3. Harmadik jellegzetessége a tanítói szándék. Komolyan veszi Luther Kis Kátéjának a 3. parancsolathoz fűzött magyarázatából azt, hogy „Isten igéjét örömet hallgassuk és tanuljuk.” Ezért tudatosan tanítva evangelizált és evangelizálva tanított. A textust komolyan véve általában tematikusan prédikált. A témát a prédikáció címe is megjelölte: „Van vizsgáztatás” – „Az örömet meg kell tanulni” – „Haladék” stb. Gyakran szó beszédeibe bibliai történeteket. Nemcsak utal például a tékozló fiú példázatára, vagy bármelyik őszövségi, vagy újszövségi történetre, hanem – mintha csak gyermekhez szólna – saját szavaival, színesen, de belső céllal „mesél”. Egész prédikációjának üzenetét húzza alá. Tanít. A tanítást, a megjegyeznivalót rövid, aranymondás-szerű tételekbe sűríti. Egy anyák napján tartott prédikációjában például így: „Addig él Európában a kereszténység, amíg a családi kereszténység.” Vagy: „En és az én házam az Úrnak szolgálunk”. „Az igazság és a szeretet összetartozik” című prédikációjában szentenciaszerű mondat: „egyedül az az igazság hiteles érvényű igazság, amelyik a szeretetben jelentkezik.” Az ilyen mondatokat a nyomtatott szöveg kiemelt betűkkel közli. Szentencia-gyűjteménynek is nevezhetnők a kötetet. Gyülekezete teológiai alapismeretekben, sőt általános műveltség-

ben is gyarapodik, mert lelkésze Isten iskolájában behatóan tanulmányozza a Szentírást, igyekszik lépést tartani a teológiai tudomány új felismeréseivel és felkészültséget tanúsít a hazai művelődés és közélet iránt.

4. Egy negyedik sajátossága az Isten jószágát, irgalmasságát és fenségét magasztaló hangnem. Igehirdetése – mint folyam a tengerbe – mindig imádságba torkol. Jézus nevében a felséges, hozzánk mégis közelálló Istenhez, mint Atyánkhoz fordulhatunk legkülönbébb kéréseinkkel. A prédikációkhoz kapcsolódó imádságok gyöngyszemei a kötetnek. Némi túlzással: kis imakönyv is ez a kötet.
5. Az ötödik a legkiemelkedőbb sajátosság: Jézus Krisztusra mutat. Nagyon egyszerűen. Figyelmzetlenül felemelt mutatóujjal, úgy ahogy a kötet elején jól sikerült amatorképpen látható. Számolj Vele mindenütt, mindenkor, minden helyzetben. Vele, aki nélkül Isten nem érhető. Vele,

akit csak akkor érthetsz meg, ha szívedet neki adod. Találó a kép alatti idézet: "... úgy éljtek, mint akik nem hiába kaptátok Isten kegyelmét." (2 Kor 6, 1/b.)

Késői, de nem elkésett ajándék ez a prédikációs kötet. Könnyű az evangelizátoroknak – mondták egykor. Teli templomokban beszélhetnek. Jönnek és mennek. A lelkipásztorok hétköznapi gondjait nem ismerik. Tévedtek. Az egykori evangelisták, közöttük Balikó Zoltán, helytálltak gyülekezeteinkben is. Ma nincsenek olyan nagyhatású hitébresztők, vagy inkább alig vannak, mint aminő Túróczy Zoltán volt. „Az Isten iskolájában” című kötet mégis biztat. A gyülekezeti lelkész lehet és legyen is egy személyben híveit ismerő hűséges lelkipásztor és egyben a számára adott karizmák mértéke szerint hitébresztő, megtérésre hívó szolgálja az evangéliumnak.

Benczúr László

Emlékkönyv Budaker Oszkár tiszteletére

(*Oszlop Isten templomában – Budaker Oszkár /1896-1952/*. Az emlékkönyvet összeállította Zoltán László ny. ev. lelkész. Sopron, 2000. Saját kiadás)

Eredetileg emlékfüzetnek induló, majd emlékkönyvvé bővített művet hozott létre Zoltán László hálás szeretete. A soproni ev. gyülekezet egykori lelkészét, azután az ugyanott működő Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Hittudományi Fakultásán működő teológiai tanárt, végül a Teológus Otthon igazgatóját bemutató mű egyszerre szolgálja meg azokat, akik ismerték, és azokat is, akik a megszületett munka nyomán közelnek személyéhez és művéhez.

Három, egymástól jól elkülöníthető, képekkel is illusztrált rész hozza közel az olvasóhoz Budaker Oszkár szerény, hatásában mégis rendkívüli alakját és életútját. Az első a személyt, a második a művet, a harmadik pedig a személy és mű által létrehozott hatás történetét mutatja be. Akár szimbolikusan is tekinthető a személyt bemutató legrövidebb, az életművet több oldalról megvilágító leghosszabb, és a hatástörténetet az életműnél rövidebben, de rendkívül gazdagon és széles skálán bemutató részek egymásutáni-sága.

A rövidere sikerült, de jelentős kutatómunkát tükröző életrajzi részből a következő információk kerülnek elénk. Egyházi oldalról nézve kései elhivatású személy volt.

Erről ő maga, egy rövid Önéletrajzában, 1951-ben így írt: „A katonai pályára édesatyám kívánságára léptem. Magam kezdetől fogva a lelkészi pályára éreztem hajlamot.” Annak ellenére, hogy 1915 és 1924 között idegennek érezte magát a katonai pályán, már itt is maradandó hatásokat hagyott maga után. A kőszegi katonai alreáliskolában két tanéven át tartó nevelői tevékenysége irodalmi nyomot hagyott Ottlik Géza Iskola a határon című művében. A könyvben Marcell főhadnagy néven szerepel. A Budakerről szóló több mint két tuat utalás legjellemzőbbike kétségtelenül a következő: „Ez a Marcell főhadnagy valóban ilyen szelíd, jóindulatú fiú volt; hiába vártuk, hogy egyszer lerántja majd az álarcát, és elkezd ő is ordítozni, komiszkodni velünk.”

Ami a 25 éves egyházi pályafutást illeti, ez egyetlen helyszínt – Sopron – és három különböző – lelkészi, teológiai tanári és otthonigazgatói – munkakört jelentett. A háromféle munkakör azonban tulajdonképpen egyféle tevékenységet takart. Erről az egyféle tevékenységről fájdalmasan rövidre sikerült második soproni lelkészsége kezdetén (1950. január 1.-én) ő maga Máté 22:2-3 alapján ezt mondta: „... szent elhatározásom, hogy nem akarok más lenni, csak hívogató. A király szolgálakat küldött a mennyegző hivatalosaihoz. Ezek a szolgák rabszolgák voltak! A rabszolgák pedig maguk nem számítottak, csak az üzenet, amelyet tovább

kellett adniuk. Nem lehet más akaratok, mint híven tolmácsolni az üzenetet.”

Tulajdonképpen mind a három munkakörben a fent említett egyetlen cél szolgálta történt. Ugyanezt tették és – szakszerű feldolgozásuk esetén tehetnék ma is! – a hagyatékában található közel 800 magyar és nemét nyelvű ígéhirdetése, előadásai, a Hit-tudományi Karon hét éven keresztül elmondott előadásainak szövegei, és a lelkeszi szakfolyóiratokban, különböző egyházi újságokban megjelent tanulmányai, cikkei, konferencia előadásai. Írásban ránk maradt munkái arról tanúskodnak, hogy minden megszólalására gondosan felkészült, minden feladatot egyformán fontosnak tartott, tudatosan alkalmazta a legújabb teológiai és egyéb tudományos eredményeket, egyszerre volt magas szinten elméleti és gyakorlati, de mindig, minden körülmények között tudatosan biblikus, reformátori és hitvallásos.

A mai olvasónak sem sikerül kitérni a személyes megszólíttóság kényszere alól. Megjegyzéseinek nagy része ma is helytálló, olykor mellbevágóan aktuális. Ilyen például az a kijelentése, hogy mivel sem Jézus Krisztus, sem a világ nem változott, ezért „aktuális mindig” az evangélium. Vagy, amikor azt mondja, hogy az Una Sancta Ecclesia „egyszerre valóság és remény”! A mindenkori médiát bíráló megjegyzései minden korban megfontolandók. Nyelvünk rongálása ellen is felemeli szavát, „halálos méregnek” nevezte a „szóban és beszédben feltáruló erkölcsei fertő háborítatlan terjesztését”. Az „ellenmérget” a maga részéről nem csak az egyháznak ajánlja: „Beteg társadalmunk ebben a vonatkozásban is csak akkor gyógyulhat meg, ha Istenhez tér” – hangzik az akkori „keresztyén Magyarország”, de felénk is hangzó parainézise. Az egyházat és a világot ugyanazzal a keresztyén mértékkel mérő gondolkodása mögött az a meglátása érhető tetten, hogy mind a „két birodalomban” fellelhetők az „Isten seregei és a gonosz hadai közötti harc” nyomai. Így érthető elképzelése, hogy a Luther által „negyedik fő ünnepnek” nevezett, az erre a harcra emlékeztető Mihály arkangyal (mennyei seregek főparancsnoka) ünnepét (szeptember 29.) szeretete volna visszahozni az egyházba. Az egykori katonatiszt sietett ezen a ponton a „hívogató” segítségére.

A könyv harmadik része, amelyben volt tanítványok, gyülekezeti tagok, rokonok, ismerősök vallanak Budaker hatásáról, különös meglepetéssel szolgál. Ugyanis a megszólalásokból az derül ki, hogy adva volt egy „beskatulyázhatatlan” ember (aki sem pietista, sem ortodox, sem liberális nem volt a szó teológiai értelmében), és aki ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, a legkülönfélébb emberekre tudott maradandó hatást gyakorolni. Ez csak úgy történhetett meg, hogy világosan állást foglalt teológiai, egyházi és világi kérdésekben, és ezeket az állásfoglalásait egész egzisztenciájával aláhúzta. Ordass Lajos letartóztatásakor mondott szavai „Micsoda világ ez, ahol ilyen ember börtönbe kerül” is ezt tükrözik. Csak ezért történhetett meg, hogy a környezetében élő legkülönfélébb emberek személyi és műveltségükkel együtt tapaszthalhatták meg, amelyet a világ, de az egyháztörténelemben is csak nagyon ritkán megjelenő holisztikus személyiségek mutatnak fel. Ezeknek az embereknek jellemzője, hogy gondolkodásukban és életükben minden megkülönböztethetősége ellenére is egymás mellett marad az elméleti és a gyakorlati, az egyházi és a világi, a személyes és a kollektív. Budaker legújabb irodalmi lecsapódása is ezt hangsúlyozza: „Franciscus atya mindig mindent jóra magyarázott... kilépett, mint lelkipásztor a maga elbarikádozott, misztikus, szeretettel teli világából közénk, szívében viselte mindannyiunk botorkálását... nem volt olyan tévelygésünk, bűnünk, amit meg ne értett volna, amiben eggyé ne vált volna velünk.” (in: Bérczi Margit: Angéla zoltára) Törvénszerű az is, hogy világi és egyházi diktatúrák az ilyen embereket igyekeznek kikapcsolni.

A Budaker név nem csak Sopronban és a Dunántúlon, de az általa megragadott emberekben, és általuk továbbadva ma is fogalom. A Zoltán László hálás szeretetéből, áldozatkészségéből született kötet Budaker ürügyén a harcból és a kereszt különleges ragyogásából is ízelítőt ad minden olvasónak. Azért is, hogy ezt a két elfelejtett fogalmat, a harcot és a keresztet újra visszahozzuk a teológiába, az egyházba és a világba.

Böröcz Enikő

Az „Angyali Doktor” *Summája*

A *Telosz Kiadó* 1994-ben kezdte meg a katolikus teológia (Tamás megnevezésével *sacra doctrina* = szent tudomány) mindmáig legjelesebb összefoglaló művének a fordítói és kiadói munkálatait. A bilingvis (latin-magyar) kiadvány terveink szerint 34 kötetben jelen meg a következő beosztásban:

Pars I. Vol. 1. q 1-13. 2. q 14-26. 3. q 27-43. 4. q 44-58. 5. q 59-74. 6. q 75-89. 7. q 90-102. 8. q 103-119.

Pars II. I-II. (prima secundae) 9. q 1-17. 10. q 18-34. 11. q 35-48. 12. q 49-70. 13. q 71-89. 14. q 90-108. 15. q 109-114.

II-II. (secunda secundae) 16. q 1-16. 17. q 17-46. 18. q 47-78. 19. q 79-100. 20. q 101-122. 21. q 123-140. 22. q 141-162. 23. q 163-178. 24. q 179-189.

Pars III. 25. q 1-15. 26. q 16-26. 27. q 27-41. 28. q 42-59. 29. q 60-90.

Supplementum: 30. q 1-28. 31. q 29-49. 32. q 50-68. 33. q 69-87. 34. q 88-99 + Appendix q 1-2 + duo articuli de purgatorio.

Eddig két kötet látott napvilágot 1994-ben (*Summa Theologiae* – A teológia foglalatata I./1. q 1-13) és 1995-ben (*Summa Theologiae* – A teológia foglalatata I./2. q 14-26). A kötetek fordítása, szakmai ellenőrzése, kivitelezése európai színvonalú. A magyar és az egyetemes művelődéstörténet egyik kiemelkedő, maradandó (nem a pillanatnak vagy annak sem szóló) alkotása lehetne, ha sikerülne a teljes szöveg megjelentetése.

Aquinói Szent Tamás (1225-1274) dominikánus szerzetes *Summa Theologiae* – *A teológia foglalatata* című műve 1266-1273 között készült, s befejezetlen maradt; a szerző halála zárta le és el az olvasók elől a további gondolatokat. Aquinói Szent Tamás életműve nem azonnal került a katolikus egyház teológiai tanításának előterébe. 1277. március 7-én Párizsban (az averroistákkal együtt) bizonyos tételeit elítélték, s 11 nappal később Oxfordban ugyanezt cselekedték. 1323-ban viszont már XXII. János pápa Avignonban szentté avatta, 1325-ben a párizsi ítéletet is visszavonták. 1567-ben V. Pius pápa az egyházdoktori címet adományozta Tamásnak. XIII. Leó pápa *Aeterni Patris* ('Az Örök Atyának') 1879. augusztus 4-én kiadott enciklikája a tomizmushoz, Aquinói Szent Tamáshoz (az általa kidolgozott hit és tudás eleven kapcsolatához) való visszatérést irányozza elő a katolikus iskolákban. Ez a neotomizmus kialakulásához és elterjedéséhez vezetett. II. János Pál 1998. szeptember 14-én kiadott *Fides et Ratio* ('Hit és ész') című enciklikája a filozófia és a teológia, a hit és az ész elválaszthatatlanságát és kapcsolatának új értelmezését (az *ancilla theologiae* régi

felfogásának elutasítása: e kifejezés „a történelem folyamán arra szolgált, hogy a két tudomány kapcsolatának szükségességét és szétválasztásuk lehetetlen voltát jelezze”) sürgetve, szintén Aquinói Szent Tamás munkásságára irányítja a figyelmet.

A hit és az ész közötti összhang keresése és megteremtése a *Doctor Angelicus* legnagyobb érdeme. Érvelése szerint mind az ész, mind a hit fénye Istentől származik, ezért nem állhatnak egymással szemben, a hit nem fél az észről, hanem keresi azt, és megbízik benne. II. János Pál nevezetes enciklikája külön kiemeli, hogy Tamás a természet megismerésére is irányította a figyelmet, nyomatékosítva, hogy az hozzásegítheti az embert a kinyilatkoztatás megértéséhez. „Az Angyali Doktor, bár nagyon hangsúlyozza a hit természetfeletti jellegét, nem felejt el a hit ésszerű voltának értékét, sőt, mélyére tudott hatolni és körül tudta írni bölcsességének jelentését. A hit ugyanis bizonyos értelemben a »megismerés gyakorlása«; amikor az ész beleegyezését adja a hit igazságaihoz, nem kerül hatályon kívül, nem is csorbul; de ezek az igazságok csak szabadon és tudatosan érhetők el.” (*Fides et Ratio*. Szent István Társulat, Budapest, 1999. 54. l.) Aquinói Szent Tamás teológiája azt tanítja, hogy a bölcsesség sajátossága a hittel és az Isten-ismerettel való szoros kapcsolat.

Vajon véletlen-e, hogy a több mint 700 évvel ezelőtt készült monumentális „teológiai épület” ma is eleven erővel hat(hat) olvasójára? A harmadik évezredbe lépő emberiség és emberi szellem eddig megtett útja s a Tamás korától megtett új sem tudta cáfolni a *Summa Theologiae* fejtegetéseit, és megkérdőjelezni időszerűségét. Nézetrendszerének bírálói mondhatják, hogy nem korszerű, de vajon mondhatják-e, hogy nem időszerű? A tudomány, az ész bármily korlátlan uralmat is követelt magának a felvilágosodás óta, hirdethette saját mindenhatóságát, de az ész világánál nem tudta cáfolni a hit világhatóságát.

Az alábbiakban vázoljuk a *Summában* (II. kérdés, 3. szakasz) található híres istenérvek gondolatmenetét a mű fordítójának, Tudós-Takács Jánosnak a tolmácsolásában. A *quaestio* II. Istenről: Van-e Isten? problematika veti fel az istenigazolás kérdését. Isten igazolásának kérdése az „Öt Út” (*Quinque Viae*) néven emlegetett, a *Summa Theologiae*-ben kifejtett istenérvek alapján történik. I. „Az első és nyilvánvalóbb út a változásból nyerhető.” Minden, ami „változik”, potenciában van ahhoz képest, aminek irányába változik, a változtató lény pedig

annyiban változtat, amennyiben actusban van. Változtatni ugyanis annyit jelent, mint átvinni valamit a potenciából actusba. Minden, ami változik, azt más változtatja, „szükségképpen el kell jutnunk olyan első változathoz, amit semmi sem változtat, és ezt érti mindenki Istenen.”

A *motus* szó fordításánál indokolt a ‘változás’ formula (l. másutt a ‘mozgás’ szóval adják vissza, s a „mozdulatlan mozgatóról” beszélnek), mivel a „változás” (*mutatio*) nem csupán helyváltoztató mozgás, hanem belső átváltozás (*transmutatio*: l. Platón *Törvények*; Arisztotelész *Fizika és Metafizika*, de a *De anima* is, ahol négyféle változást különböztet meg Arisztotelész: lényeg, minőség, mennyiség, hely; s a lényeg változását, a keletkezést és a pusztulást Szent Tamás is átvette).

II. „A második utat a létesítő ok révén nyerjük ... a létesítő okok sorában nem lehetünk a végtelenségig ... Szükséges tehát feltételeznünk egy első létesítő okot, és mindenki ezt nevezi Istennek.”

III. „A harmadik utat az esetleges és a szükségszerű révén nyerjük.” Egyes dolgok képesek létezni és nem létezni, keletkezni és elpusztulni, lenni és nem lenni. Lehetetlen, hogy minden lény esetleges legyen. „Tehát léteznie kell lényegénél fogva szükségszerű lénynek, amely szükségszerűségének nem más lény az oka, hanem ő a oka más lények szükségszerűségének. Ezt a lényt nevezi mindenki Istennek.”

IV. „A negyedik utat a világban tapasztalt dolgok fokozataiból nyerjük ... Létezik tehát valami, ami legigazabb, legjobb, legne-

mesebb, s ennek következtében a leginkább létező, mivel a legigazabb lény a leginkább létező ... Létezik tehát valami, ami valamennyi lény számára a lét, a jó és minden tökéletesség oka, és ezt nevezzük Istennek.”

V. „Az ötödik utat a dolgok célirányosságából nyerjük. Tapasztaljuk, hogy egyes ismerettel nem rendelkező természeti lények célszerűen működnek. Amde az ismerettel nem rendelkező lények csak akkor irányulnak a célra, ha őket egy értelmes lény célra irányítja, ahogy a nyilvesszőt irányítja az, aki nyilaz. Létezik tehát olyan értelmes lény, aki minden természeti lényt célra irányít, és ezt nevezzük Istennek.”

Az érvek szerint Isten „változhatatlan változtató” (mozdulatlan mozgató), első ok, *Actus Purus*, szükségszerű létező, létét lényege által (*ens per essentiam*) birtokolja, minden korlátozástól mentes lény, aki értelmes és akarattal irányít. A teremtetlen lét a teremtetett lét fölött áll, amelyik részeseedik a létből (*ens per participationem*), a világ egészében Istenhez mint végcélhoz van hozzárendelve.

A kétszerez milleniumot (a kereszténység kétezredik s magyar államiságunk ezredik születésnapja) köszöntő és ünneplő magyarság nagy tette lenne e mű megjelentetése. A tíz évvel ezelőtt felcsigázott várakozásaink, reményeink mára – az elmúlt tíz év valóságát tekintve – szertefoszlottak. Csak kevés „megszállottban” él még remény, hogy néhány millió e közecélokot szolgáló szellemi építményre is „előkerül”.

Dörömbözi János

Tőkéczi László: *Tisza István eszmei, politikai arca*

(Budapest 2000. Kairosz Kiadó)

Pölöskei Ferenc, Vermes Gábor, majd – a közműltban – Tőkéczi László könyve azt jelzi, hogy az utolsó évtizedben megnőtt az érdeklődés Tisza István élete és műve iránt. A Horthy-korszakban a hivatalos történetírás úgyszólván szentté avatta a meggyilkolt miniszterelnököt, később a kommunista hatalom gyűlölködve, vagy elhallgatással üldözte az emlékét. Személyiségének erejét, bizonyos képességeit azonban ekkor sem tagadhatták. El kellett ismerniük, hogy Ady nem egy súlytalan figurát gyűlölt annyira; Tisza valódi ellenfél volt. Igazi formátum, aki azonban – szerintük – rossz ügyet szolgált. – Ehhez a nézőponthoz képest Pölöskei Ferenc könyve (*Tisza István*. 1985. Gondolat) csöndes, de határozott rehabilitációnak szá-

mított. Kritikus, egyáltalán nem von glóriát, de látja Tisza nehéz helyzetét és tud őszintén méltányolni. Határon áll: részben figyel még a szocialista elvárásokra, de jelentős mértékben túl is lép rajtuk.

Más történelmi helyzetben, a kilencvenes évek Amerikájában íródott Vermes Gábor könyve (*Tisza István*. 1994. Századvég). Jelentős anyagot vonultat fel, igen részletgazdag munka. Tiszát egyfelől nagyra tartja, másfelől erősen bírálja is. Bírálata részben hipotetikus – amikor csupán egy-egy döntés helyességét vitatja, részben elvi természetű – egy eszményi demokrácia mérlegére helyezi hősét.

Tőkéczi László már könyve címében jelzi, hogy eszmetörténeti munkát ad. A politikus pályáját csak vázlatosan ismerteti. Ellenben részletesen és önállóan tárgyalja Ti-

sza magyarságtudatát, református hitét, liberalizmusát.

Ugyancsak külön-külön fejezet foglalja össze a néhai államférfi kül- és gazdasági, valamint kultúrpolitikai nézeteit. Önállóan van jelen a kiegyezés valamint a nemzetiségi kérdés Tisza István-i felfogása. Gazdag, értő kézzel kiválasztott idézetanyag hozza közel a nagyformátumú politikust: egy kis túlzással talán azt is mondhatjuk, hogy a könyvnek némileg breviárium-jellege van.

Egyenesen sajnáljuk, hogy a sok kitűnő idézetet itt és most nem adhatjuk tovább Olvasóinknak. Egyet mégis kiemelünk – annyira gondolatébresztőnek tartjuk: „Mentől műveltebb [ti. egy nemzetiség – T. L.], annál inkább fog abban a szocializmusnak nemzetközi, vagy legalább is a nemzeti szenvedélyekből kivetkőző része dominálni. Mentől fejlettebb, mentől műveltebb azonban, annál erősebben nemzeti talajra áll a szocializmus. Alkalmazzuk ezt a mi országunkra. A magyar vidékeken a szocializmus sokat fog tenni a nemzeti áramlatok, a nemzeti törekvések megszibbasztására. A nemzetiségi vidéken, a kevésbé intelligens vidékeken ellenkezőleg a legszélso nemzetiségi agitáció szekerébe fogatja be magát.” (166-167. l.) – Az ember úgyszólván eljátszik a gondolattal: Kádár-szocializmus? Ceausescu-szocializmus? Talán túlzás, de az asszociáció készségünket nem könnyű megállítanunk.

Tisza István életműve annyira súlyos, annyira összetett, hogy egy rövid recenzió szinte megbénul tőle. Hosszú, szerves folyamatokban gondolkodó liberális politikus volt, az erőszakos, vagy a mesterkéltné megoldásokat elvetette. Jól látta a hagyomány fontosságát, érték tudatának középpontjában pedig a nemzet állott.

Mélyen megélt, őszinte protestantizmusának köszönhetette, hogy a magyarságtudat mégsem lett nála vallásprobléma. A bécsi szélsőségesek a kurucot, a rákócziánust látták benne. A másik szélsőség – itthon – sűrűvérű, fekete labancságát szidalmazta. Maga Tisza úgy látta, hogy a magyarság 1867-ben – az erőviszonyokhoz képest – kedvező helyzetbe került: erre a pozícióra vigyázni kell – egyfelől, másrészt ügyesen föl kell használni – a nemzet további megerősítése érdekében.

Az ország egységét, magyar jellegét mindenképpen meg akarta őrizni, de a nemzeti sérg nyelvhasználatát, kulturális fejlődését természetesen joguknak tekintette, s üdvösnek találta, hogy a magyar tisztviselők, az intelligencia tanulja meg annak a vidéknek a nyelvét, ahol él. Tapasztalnia kellett azonban, hogy a nemzetiségek, különösképpen a románok vezető körei – távlati céljaikra nézve – nem igazán őszinték.

Az ipar fejlesztését különösen fontosnak tartotta, a külföldi beruházásokat – a tökeszegénység miatt – nélkülözhetetlennek ítélte: ez a gondolkodásmód azonban a földbirtokos-arisztokrácia egy részének erős ellenállásába ütközött.

A szociális bajok megoldását hosszú távon, a gazdaság fejlődésének függvényében képzelte el: az osztályharc fegyvereit – különösen szegény országban – kockázatosnak találta. Az általános választójog gondolatát határozottan elutasította: ismerte az ország viszonylagos elmaradottságát, a demagógia, a szélsőségek, a kiszámíthatatlanság felülke-rekedésétől tartott. Így viszont a szociáldemokráciával került szembe. Jól látta a történelmi országra leselkedő hatalmas veszélyeket: a polgári radikálisok helytől, időtől, körülményektől elrugaszkodó politizálása hazárdjáték volt az ő számára.

Mivel az alapvető hatalmi érdekek világossá váltak, a szövetségi rendszerek kijegecesedtek, a monarchia külső mozgásterre beszűkült. Ezen Tisza sem változtathatott. De szívósan küzdött azért, hogy az európai válság ne érjen bennünket készületlenül. Amikor – közel egy évtizedes harc után – elfogadtatta a véderőtörvényt, nem a militarista ösztön, hanem a felelősségtudat ösztökölte. (Ma már van olyan föltételezés, hogy az osztrák-magyar hadsereg a háború első felében azért – is – vesztett egymillió embert, mert a véderőtörvény elfogadására – a parlamenti ellenzék makacs ellenállása miatt – már későn került sor.)

Ismeretes, hogy Tisza – kezdetben – a hadüzenet ellen volt. Később mégis vállalta ezt a végzetes döntést: elfogadta a német-osztrák többségi álláspontot. Engedett, mert olyan helyzetbe került, amiből nem látott biztos kiutat. Gyakorló – egyben történelmi távlatokban gondolkodó – politikusként jól tudta, hogy a hadüzenet elmulasztása talán ugyanúgy tragédiához vezet, mint a megküldése. 1914 júliusában azonban senki sem lehetett eléggé okos. Messze volt még az olasz és a román hadbalépés, az amerikaiakról nem is beszélve.

Háborús miniszterelnökként jelképpé vált: a kemény kitartás embere volt. Nem bízott abban, hogy a történelmi ország túlélheti a vereséget, viszont ezt a történelmi országot mindenképpen meg akarta őrizni: ezért volt annyira elszánt és fáradhatatlan. Az összeomlás zűrzavara talán őt is megingatta, de tartását akkor sem veszítette el.

Senki sem vitathatja el tőle, hogy történelmünk egyik legtragikusabb alakja. Akik azonban jobban figyelnek rá – s Tőkészki László könyve ebben igen értékes segítség –, az emberi és államférfiúi nagyságát is meg-

látják. S nem csodálkoznánk azon sem, ha egy szép napon egy nyugati történész a következő egyszerűsítést vetné papírra: Európában Rákóczi óta három jelentős magyar

politikus volt: a páratlan Kossuth, a szerencsés Andrássy, a tragikus Tisza.

Mányoki János

Könyv

Papp Géza: *Vigyázzatok! Tanítás az utolsó időről.*

Kálvin J. Kiadó, Budapest, 1999. (223 oldal)

Sajnálattal tapasztalhatjuk embertársainkon, de önmagunkon is, hogy emberi agyunk, értelmünk, megértésünk nincs véde a tévedés, félreértés, sőt tévtanítás hibáitól sem. Különösen fokozott erővel lobban fel világszerte a babonás várakozás az ezredforduló körül sűrűsödő információfolyamban – a média valamennyi ágán. Ebben a korlátokat nem ismerő zűrzavarban rendkívüli súllyal jelenik meg „*Vigyázzatok!*” felkiáltása Pap Géza kolozsvári református lelképásztornak. Ez a könyv a Szentlélek világosságával magyarázza meg a világvégét hordozó, keserűen vészterhes és mégis reménykedő, „utolsó” korszakunkat.

Alapvető megállapítása a szerzőnek a Biblia számos üzenetének összevetésével az a gondolat, hogy meg kell különböztetni az *utolsó idők* Jézus születésétől az Ő visszajöveteléig tartó, a világtörténelem most folyó korszakát; ezzel szemben az *utolsó idő* (nap vagy óra) fogalmán a Jézus visszajövetelét közvetlenül megelőző, de eljövendő, megpróbáltatásokkal teljes időszakot értjük. Egyszerűbben fogalmazva: „*A heresztyén ember az utolsó napokban él, miközben az utolsó napot várja.*”

„Jelen könyvecske e kettősség jegyében, különböző igék segítségével szeretné a jövőről szóló tanítást összefoglalni.” Első feladatként a hamis, szektás váradalmakkal szemben megmutatja, mit jelent reménység-

gel várni, nem tudva, mikor jön el Jézus. Az utolsó idők jelei, Jeruzsálem és a templom pusztulásának jövendölése Jézus más példázataival együtt éber vigyázásra int bennünket, de nem mutat semmilyen konkrét időpontra. A csúfolóknak arra a kérdésére: *miért késik az ígért beteljesedése?* – az evangélium Isten hosszú tűrő kegyelméről szól, Aki várja az üdvözülők megtérését. Az utolsó nap bizonyosan eljön, de pontos idejét még a Fiú sem ismeri, csak maga az Atya.

A Bibliában az Ószövetség egész vonulatán végighúzódik a szabadságban teremtett ember bűnbe esése után Isten megszólító, mentő kegyelme a választott nép prófétáinak szaván és sorsán keresztül. A prófétai látomások és példázatok erővel hirdették nemcsak az adott történelmi korszaknak szóló feddő üzeneteket, hanem a Messiás eljövételének határozott ígértét, Isten bűnbocsátó szeretetével. Jézus testté létele tökéletesen valóra váltotta az ószövetségi ígéreket, és lezárta a próféták korát. A Megváltó életének szolgálatával, kereszthalálával és feltámadásával kötött Újszövetségben élünk ma, egészen Jézus visszajöveteléig. Az Újszövetség és az Ószövetség ígéréteinek és látomásainak összhangját gondos alapossággal vizsgálta meg a szerző, az igehelyek összevetésén túl nagyszámú nemzetközi elismertségű teológiai tanulmány (125 felhasznált irodalmi munka) feldolgozásával.

A tiszta Igéből kikristályosított tanításban való elmélyülést teljes szívből ajánljuk minden hitbéli eligazodást keresőnek.

A hatalmasok titkaiból

Mohás Livia: Jusztinianusz

Pont Kiadó, Budapest, 2000. 132 old. 1420 Ft.

A történelmi kérdéseken töprengők olykor el-elgondolkoznak a bizánci birodalom titkán. Miért tudott Bizánc egy évezreden át fennmaradni Róma bukása után? Miért éppen Bizánc hozott létre olyan merev bürokráciát, finom rafinériával fölépített hierarchiát, hogy annak hatása még a birodalom bukása után is, de még félezer évvel később is megmutatkozott a keleteurópai szocialista államokban? A legszelídebb vallás hívei miért e birodalomban – ahol a közrendű ember is oly élénken érdeklődött a teológia és a filozófia kérdései iránt – kezdik el az első eretneküldözéseket, majd utóbb a képprombólók embert, művészetet egyaránt pusztító harcát?

Mohás Livia két könyve, a két éve megjelent Teodóra és az idei könyvhéten bemutatott folytatása, a Jusztiniánusz nem válaszol minden kérdésre, de nem is ez a szándéka. A birodalom fénykorában, az ötszázas években korlátlan hatalommal uralkodó, zseniális és gátlástalan császári házaspár történetét, azon keresztül a hatalom lélektani törvényeit tárja az olvasó elé.

Az író pszichológus is, és ez nagy előny: amit más kiváló írók ösztönösen sejtenek vagy megfigyelés, tapasztalat útján közvetítenek, azt a szakember biztonságával diagnosztizálja a lélekgyógyász. Különösen izgalmas ez napjainkban, amikor a tudatregény nyomában már a tudatalatti is behatolt az irodalomba, hogy a cselekedeteket motiválja, és a szereplőket átvilágíthatóvá tegye.

A regény olvasása feltételezi a történelem, a korhangulat, az egykori gondolkodás ismeretét. A háttérből azonban izgalmas fel-

fedezés tárul elénk: a császárné lelki torzulásának kialakulása. Az egykori gyermekprostitúált, cirkusztáncosnő, a nyomor legmélyén tengődő sokgyermekes özvegy lánya feljut a császári trónra, és szörnyeteggé válik. A hatalom hozzásegíti, hogy egész további élete valóságos, folyamatos bosszúállás legyen a gyermekkori sérelmekért, mindenkin, aki csak a közelébe kerül. Mert a múlt felejthetetlen, és az álmokban visszatérnek a régi gyötrelmek. Nem is egyetlen rétege a tudatalattinak, hanem egymás mögött mindig több, mint amikor a színpadon folyton új meg új függönyök emelkedése tárja föl a látványtereket.

A császárné mellett ott a látszólag joviális, jóindulatú császár, aki mintha folyvást fékezni akarná hitvesét, pedig valójában szüksége van a mindenkit félelemben tartó szörnyetegre; általa tudja zord, rideg fegyelemben tartani udvarát, seregét, s közben eljátszani a nép bölcs atyjának szerepét.

A regény két idősíkban, két térben és két párban szól hozzánk. A bizánci történetet egy idős kutató beszél el leveleiben régi szerelmének, mintha ők szelíd és halvány másai lennének az általuk emlegetett császári párnak. Szerepük azonban nemcsak az elbeszélés, hanem még valami fontos írói üzenet közlése is: a történetek soha sem érnek véget, mindig folytatódnak valakikben, másokban, befejezhetetlenül. Tudjuk, látjuk, mi is amolyan bizánci alattvalók voltunk évtizedekig, és vajon ki tudja, hány Teodóra szaladgál közöttünk?

Bozóky Éva